

האוניברסיטה העברית בירושלים
הפקולטה למדעי החברה
המחלקה למדע המדינה

חינוך אזרחי בקהילה חברתית פרטית: ניתוח המקרה של "תיקתק"

יניב לוי - ירושלים תשע"ו (יוני, 2016)

מרבית ההגדרות וההתייחסויות לחינוך אזרחי, כמו זו של פרקר (Parker, 2005: 351) כ"חינוך נגד אידיויטיזם", מתבססות על הנחה סמויה, לפיה התהליך מתבצע בהובלת המדינה, או לכל הפחות על ידי קולקטיב כלשהו המייצג "חברה", מאחר והחינוך האזרחי עוסק בעיצוב הערכים והיחסים הרצויים מבחינה חברתית. כפועל יוצא, ההתייחסות לאופן שבו יזמים פרטיים מבקשים לעצב את החינוך האזרחי "מלמטה למעלה" פחותה. במאמר זה אבקש להדגים יוזמה פרטית כזו של חינוך אזרחי, בעזרת הרשת החברתית החדשה "תיקתק" - קהילה חברתית שמטרתה לעזור לתלמידי חטיבות ביניים ותיכונים בשיעורי בית באמצעות שיתוף פתרונות בהתנדבות. אסביר מדוע "תיקתק" עונה להגדרה של חינוך אזרחי, כיצד היא ניתנת להסבר על ידי המודלים הליברלי והביקורתי, איזה שימוש היא עושה בטכנולוגיה לקידום החינוך האזרחי ומדוע היא מהווה, לדעתי, כלי משלים בלבד ולא תחליף לחינוך הממסדי.

הקהילה החברתית ללימודים "תיקתק" נוסדה על ידי יזמים פרטיים ועלתה לרשת האינטרנט בשנת 2014, במטרה להוות בסיס לשיתוף ידע בין תלמידים הזקוקים לעזרה בלימודיהם, לבין מתנדבים המעוניינים לסייע - תלמידים מצטיינים, מורים, פנסיונרים, אקדמאיים ועוד. על פי המדריך באתר (2016), המתנדבים, הפותרים שאלות מספרי הלימוד בכל המקצועות הרשומים במשרד החינוך, מעלים את פתרונותיהם לאתר המאפשר חיפוש ממוקד לפי ספר הלימוד, עמוד ושאלה. המתנדבים יכולים לפתור שאלות כרצונם, או בהתאם ללוח בקשות של תלמידים המבקשים סיוע. כל פיתרון עובר בדיקה של צוות התוכן של הקהילה, וכן זוכה למשוב, תגובות ודירוג מכל חבר קהילה שמעוניין בכך. מספר המתנדבים והמשתמשים החודשי ברשת עלה בהתמדה והוא מהווה למעלה מ-60% מתלמידי החינוך העל-יסודי בישראל (שי, 2015). החברות והשימוש בקהילה הם חינמיים לחלוטין עבור תלמידים ופותרים כאחד ("אודות תיקתק", 2016).

"תיקתק" רואה את עצמה כ"מאפשרת לתלמידים טובים לעזור לחבריהם... נגישה] ופתוח[ה] לכל התלמידים בארץ" (אתר "תיקתק", 2016). מטרתיה האזרחיות, המוצהרות בעמוד הפייסבוק שלה (2015), הן סיוע הדדי, שוויון בהזדמנויות ובנגישות לכלל האוכלוסייה, ועידוד הצטיינות. הקהילה מחוללת תהליך חינוכי שלם, הכולל ידע (החומר הלימודי), ערכים מתאימים למטרות (סיוע לזולת, הצטיינות, עצמאות) והתנהגות רצויה (שיתוף ידע, ביקורת, משוב). בהתייחסות להגדרתו של אבנון (אבנון 2013 : 11-12) את החינוך האזרחי, תכנים אלו נוגעים בשני היבטים חשובים ביחסים הנורמטיביים במרחב הציבורי: קהילה של עזרה הדדית והקטנת התלות בידע הפורמלי המועבר לתלמידים בבתי הספר. במובן זה, "תיקתק" היא פלטפורמה חלופית לידע, שבעבר השגתו הייתה תלויה בזמינות המורים - משוב וסיוע בתוכן שיעורי הבית. כמו כן, היא מקדמת יצירת קשרים רשתיים בין תלמידים מצטיינים ומתקשים, לעומת מבנה היררכי של תלמידים ומורה.

"תיקתק" מעניקה כלים לרכישת ידע, באופן שמתכתב עם הגדרת החינוך הפוליטי של לם (2000 : 203) - פיתוח הכישורים האינטלקטואלים לצורך פעולה וקבלת החלטות אוטונומיות בתחום הפוליטי. האמנם השגת תשובות לשיעורי הבית מפתחת את הכישורים הפוליטיים? אני טוען, כי מלבד תכני שיעורי הבית במקצוע האזרחות, עצם פיתוח היכולת העצמאית של תלמיד לבדוק את ידיעותיו, לבקר תשובות של אחרים ולבקש את המידע הרצוי לו, מחזק את יכולתו להשיג מידע הדרוש גם להחלטות פוליטיות. כלומר, במובן זה, "תיקתק" מממשת את הדגש שלם שם על פיתוח כלים שיהפכו את התלמידים לאזרחים טובים יותר, על ידי רכישת ידע וקבלת החלטות יותר מבוססת. יתר על כן, "תיקתק" חורטת על דגלה את צמצום הפערים בין אוכלוסיות מוחלשות למבוססות - היא נגישה לכולם בהיותה חינוכית ומבוססת אינטרנט או אפליקציית מובייל, הנפוצים בקרב כלל האוכלוסייה בישראל, והיא מאפשרת לתלמידים עם קשיים כלכליים ולימודיים לקבל עזרה אישית, טיפים, משוב והזדמנויות לשאול. בכך, הרשת משלבת ביסוד פעולתה מסר חברתי של שוויון, המשפיע על התהליך והחוויה החינוכית שעוברים חברי הקהילה ומתנדביה.

"תיקתק" כוללת מספר אמצעים פדגוגיים המשרתים את מטרתיה האזרחיות. במוקד, מאגר התשובות הנגישה לכולם, שמאפשר עצמאות בהשגת הידע ושיוויון הזדמנויות; האדיבות המתחייבת בזמן הגשת בקשה לפתרון בלוח הבקשות, כמו גם בקרת התוכן על ידי צוות הקהילה, מחזקים את הערבות ההדדית והרצון לסייע; תמריצים להצטיינות באים לידי ביטוי בדירוג המשתמשים על פי פתרונותיהם באופן גלוי, ובעמוד המוקדש לפתרונות מצטיינים; לצד זאת, האפשרות למשוב ולביקורת על כל פיתרון מעודדים הטלת ספק ותהליך חקירה ולמידה בעזרת שאלות, המפתחות את הידע של כל פרט בקהילה (מרקוביץ-סלוצקר, 2014).

השימוש בפלטפורמה הטכנולוגית - שרת אינטרנט, אתר ואפליקציה - תורם להתאמת המטרה החינוכית לאמצעי פדגוגי רלוונטי. המיזם של "תיקתק" מאפשר לשלב את היתרונות היחסיים שבטכנולוגיה, כגון נגישות, פשטות, יצירת קשרים ושימור ידע, עם המטרות החינוכיות. יתכן כי ניסיון ממסדי של משרד החינוך לבצע מהלך דומה היה נתקל בקשיים רבים, שכן המבנים ההיררכיים שבהם הוא פועל סותרים את הרשתיות שמאפשרת הטכנולוגיה. כך למשל, הרשת החברתית שהוקמה מאפשרת לתלמידים מכל הארץ לסייע זה לזה, ללא תלות בגורם מנחה כגון מורים; היכולת להעתיק את המפגש לאינטרנט מאפשרת להגדיל את כמות האנשים שמסייעים

לתלמידים מביתם, על ידי התנדבות של גורמים חיצוניים למערכת החינוך, כגון אנשי הייטק ופנסיונרים; אפשרות העתקת הטקסט נחסמה באתר, על מנת להקשות על מי שרוצים להעתיק שיעורי בית, וכופה, על מי שמתעקש, העתקה ידנית (תיקתק, 2015). כל אלו ועוד, מהווים לא רק אפשרויות טכנולוגיות, אלא החלטות חינוכיות שהבסיס להוצאתן לפועל הוא טכנולוגי.

המטרות והאמצעים בהם "תיקתק" נוקטת מממשים עקרונות משני מודלים עיקריים לחינוך אזרחי: הדומיננטי שבהם הוא הליברלי, לצד מאפיינים מהמודל הביקורתי. קל להתרשם כי המיזם עוצב לפי עקרונות התפיסה הליברלית, המתוארת על ידי גלסטון (Galston, 2001), החל מעצם היוזמה הפרטית שהולידה אותו וכלה במאפייניו. "תיקתק" מעמידה במרכז את הפרטים - הן המשתמשים והן הפותרים - ומבקשת לחזק את כישוריהם ואת הידע האישי שלהם, במקביל להפחתת התלות שלהם במדינה ובמערכת החינוך הארצית. זאת, בהתאם להשקפת המייסדים כי מערכת החינוך הפורמלית אינה מפתחת דיה כל פרט באופן המותאם לצרכיו האישיים (עמוד הפייסבוק של "תיקתק", 2015). מרכיב חשוב נוסף המתאים למודל הליברלי, הוא התפיסה הרואה בחינוך כלי לשוויון הזדמנויות בחברה, שבאה לידי ביטוי ברצון של "תיקתק" להישאר נגישה לכלל התלמידים, כספית וטכנולוגית, ובסיוע ההדדי בין משתמשים מקבוצות ושכבות שונות. כמו כן, בהתאם לתפיסה הליברלית לא ניתנת במה משמעותית למרכיב אידיאולוגי בחינוך - הקהילה נבנתה כולה על שיתוף בידע לימודי בלבד, ללא דיונים נורמטיביים.

מאפיין בולט נוסף של המודל הליברלי הבא לידי ביטוי ב"תיקתק", הוא החינוך למצוינות ולהצלחת המצוינים - "מריטוקרטיה". אחת הסיסמאות שמקודמת באתר היא "בתיקתק המצטיינים מובילים את הקהילה", ואכן, תלמידים מצטיינים הם אוכלוסיית יעד, כיוון שהם עשויים להפוך לפותרים מתנדבים, או לחברים פעילים המבקרים פתרונות של אחרים ומתקנים במידת הצורך. הפלטפורמה האינטרנטית מקלה על תלמידים המצטיינים בלימודים אך סובלים מעוינות והתנכלויות של תלמידים בבית הספר, לתת ביטוי לכשרונם ולקבל משוב חיובי התורם להם. כאמור, מנגנון הדירוג של המשתמשים ופינת פתרונות מצטיינים שבועית הינם אמצעים של הקהילה לעודד משתמשים להצטיין.

עקרונות המודל הביקורתי אינם מודגשים במיזם "תיקתק", אולם כמה היבטים ממנו באים לידי ביטוי. ראשית, מנגנון הביקורת והמשוב עצמו מאפשר לשלב ספקנות מצד משתמשי הקהילה כלפי הפתרונות שהועלו, כך שהם אינם בבחינת "כזה ראה וקדש". פעמים רבות מאפשר מנגנון זה לתלמידים אחרים להציע דרכי פיתרון אחרות כתגובה, ובכך מקודמות מטרות חשובות בחינוך הביקורתי, כגון גיוון בדיעות והימנעות מהתייחסות ל"אמת" אחת בלבד. יתר על כן, כל הפתרונות נכתבים על ידי משתמשים ולא על ידי צוות המיזם, מה שתורם להחלשת התפקיד שמשחקת סמכות מרכזית אחת בתהליך החינוכי לטובת ריבוי גורמים. בנוסף, עקרון הפעולה של הקהילה מעודד תלמידים לגלות אקטיביות ולשאול שאלות על מנת להגיע אל הידע - תהליך חשוב בראי הגישה הביקורתית. עם זאת, חשוב להדגיש כי התפיסה הביקורתית ב"תיקתק" הינה משנית ביחס לדגש על רכישת הידע והצלחת האינדיווידואל, בראי הגישה הליברלית. שני המודלים מתקיימים בקוהרנטיות

יחסית, ללא התנגשויות מהותיות, כאשר היבטים ביקורתיים שעשויים ליצור פערים גדולים נזנחו, כפי שאדגים מיד.

"תיקתק" מאמצת היבטים מהמודל הביקורתי, אולם אינה פועלת ברוחו - התכנים המרכזיים בקהילה נובעים ישירות מספרי הלימוד ותוכניות הלימוד שקבע משרד החינוך, ואין ערעור עליהם או עיסוק בנראטיבים שהם מייצגים. הפתרונות, גם אם הם יכולים לכלול ראייה ביקורתית או להיות מבוקרים, נכתבים בהתאם לסטנדרט המצופה במערכת החינוך הפורמלית. כפועל יוצא, מי שדוגלים בתפיסה הביקורתית יכולים להעביר ביקורת על החינוך האזרחי המתרחש ב"תיקתק" ככזה שמנציח את התפיסות הקיימות ואינו מטיל מספיק ספק בתכנים הפדגוגיים שאליהם נחשפים התלמידים, למשל במקצועות כמו אזרחות, תנ"ך והיסטוריה.

ביקורת רחבה יותר ולטעמי משמעותית יותר, נוגעת לעומק המעשה החינוכי של "תיקתק". הדגש, כנובע מהמודל הליברלי, הוא על העברת הידע עצמו לתלמידים בדמות פתרונות לשאלות הלימוד. כתוצאה מכך, החינוך אינו מתמקד בערכים או התנהגות רצויים, ואלה באים לידי ביטוי בדוגמא והתנסות אישית בכמה היבטים מסויימים בלבד, כגון הצטיינות או סיוע הדדי. בעוד שעבור המטרות המצומצמות יחסית של "תיקתק" גישה זו עשויה להספיק, התלמידים לא זוכים לחינוך לערכים רבים אחרים, ונעדרים כל חינוך אידיאולוגי או חינוך לשיוך למסגרת קולקטיבית מדינתית או קהילתית, ולמשמעותה של שייכות זו. החברים בקהילה אמנם מתבקשים לעזור לתלמידים אחרים בקהילתם, בקהילות אחרות ובמדינה בכלל, אולם ברור שהשייכות לקולקטיב אינה מצטמצמת רק לציונים אישיים טובים יותר והצלחה אישית, ודורשת לימוד עמוק יותר של מושג האזרחות, כפי שמדגיש למשל גייגר (2009: 104-105). הן הגישה הפטריוטית והן הגישה התרבותית, כפי שבאה לידי ביטוי אצל בנקס (Banks, 2008: 134), מצדיקות חינוך להכרה של תרבויות, מסורות, אידיאולוגיות ונורמות שמאפשרים לפרט לתפקד כחלק מהקולקטיב וביחס לקולקטיבים אחרים. לביקורת בראי שתי הגישות הללו ניתן לצרף גם את היעדר העיסוק בערכים כגון ספקנות וביקורתיות, בראי הגישה הביקורתית. כל אלה כלולים בביקורת רחבה יותר על מתן הדגש לידע והיעדר התייחסות לערכים והתנהגויות שמהווים גם הם כלים להתנהגות אזרחית ופוליטית של הפרט. דבר הנובע מכך, לשיטתי, הוא היעדר דמות חינוכית משמעותית ב"תיקתק", שכן מקורות רבים יכולים לספק את הידע, אולם אין הדבר מחליף את החינוך לערכים ולהתנהלות שמושג בדוגמא אישית, הכוללת היבטים רחבים יותר מאשר העברת ידע בלבד.

ביקורת מהותית נוספת יכולה להישמע על ידי הוגים כגון דיואי (1969: 86,114), בנוגע לדגש שמושם על הידע הסופי, על פני תהליך הלמידה. "תיקתק" מאפשרת לתלמידים לקבל הנחיה על דרך הדוגמא ולבדוק את עצמם, במקרה הטוב, או להעתיק - במקרה הרע. כך או כך, הדגש מושם על התשובה הסופית, בעוד שתהליך חינוכי יכול לכלול הדרכה אישית לגבי אופן הגישה לפיתרון, ללא "חשיפת" התשובה הסופית. תהליך הלימוד ב"תיקתק" אינו כולל את ההתנסות האקטיבית, החווייתית, אותה קידם דיואי.

לסיכום, חרף ביקורות אלו, בעיני, "תיקתק" היא דוגמא למיזם פרטי מוצלח כהליך חינוכי משלים, שכן היא מנצלת את הטכנולוגיה ואת היותה חוץ מוסדית כדי לענות על צרכים שמערכת החינוך הפורמלית מתקשה בהם - קשרים בין תלמידים החוצים בתי ספר; סיוע ומשוב אישי לשיעורי בית, באופן שמגביר את הצטיינות הפרט; שיתוף ונגישות לידע באופן קל לשימוש. בין היתר, ההצלחה של "תיקתק" נמדדת במספר המשתמשים בה, הגדל בהתמדה ומגיע כיום ליותר מ-350,000 תלמידים. ביחס למטרותיה המוצהרות של "תיקתק" - סיוע לחלשים וחיזוק המצטיינים - מאחר והמיזם צעיר והשפעתו עדיין לא נחקרה, העדויות היחידות לחיזוק הרמה הלימודית, או הכישרים של משתמשי, הן אישיות, ספורדיות, ולא בהכרח מעידות על כלל המשתמשים. עם זאת, מייסדי המיזם משערים שהרחבת הידע של התלמידים ועידוד המצויינות, צפויים לסייע להם בלימודיהם ובכך להגדיל את סיכוייהם להצלחה במסגרות כגון צבא, אקדמיה וקריירה, ולסייע בצמצום פערים ובקידום שוויון הזדמנויות בחברה. בכך, "תיקתק" נאמנה לתפיסה הליברלית לחינוך האזרחי, המבקשת להתמקד בפרטים כדרך להעצמת החברה כולה.

ביבליוגרפיה

Banks, J. 2008. "Diversity, group identity, and citizenship education in a global age". *Educational Researcher*, 37(3), 129-139.

Galston, W. 2001. "Political knowledge, political engagement, and civic education". *Annual review of political science*. 4(1): 217-234.

Parker, Walter C. 2005. "Teaching Against Idiocy". *Phi Delta Kappan*. 86(5): 344-351.

אבנון, ד. 2013. "מבוא: חינוך אזרחי בישראל". בתוך: ד. אבנון (ע'), *חינוך אזרחי בישראל*. תל אביב: עם עובד. ע"מ 11-14.

גייגר, י. 2009. *לימודי האזרחות – חינוך או אינדוקטרינציה חד כיוונית?* ירושלים: המכון לאסטרטגיה ציונית.

דיואי, ג. 1969. *דמוקרטיה וחינוך*. ירושלים: מוסד ביאליק. ע"מ 62-72.

לם, צ. 2000. "חינוך פוליטי וחינוך אידיאולוגי: הבחנות". בתוך: י. הרפז (ע'), *לחץ והתנגדות בחינוך*. תל אביב: ספריית פועלים.

מרקוביץ-סלוצקר, ג. 2014. "רשת חברתית חדשה תאפשר עזרה בשיעורי הבית בחינם". כתבה מ"מעריב". נמצא באינטרנט ב-12.6.2016.

<http://www.maariv.co.il/news/new.asp?pn6Vq=E&0r9VQ=GDKJD>

שי, נ. 2015. " שנת הלימודים תשע"ו: שליש מהתלמידים - במסגרות חרדיות". כתבה מ"גלובס".
נמצא באינטרנט ב-12.6.2016. <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001065708>

תיקתק. 2015. "איך מחנכים לערכים בתיקתק", מתוך עמוד הפייסבוק של המיזם. נמצא באתר
אינטרנט ב-12.6.2016.

<https://www.facebook.com/TikteLearningCommunityIsrael/photos/a.4068055161924.08.1073741828.376933805846246/429905510549075/?type=3>

תיקתק. 2015. "מדוע אין "העתק" / "הדבק" של פתרונות בתיקתק?", מתוך עמוד הפייסבוק של
המיזם. נמצא באתר אינטרנט ב-12.6.2016.

<https://www.facebook.com/TikteLearningCommunityIsrael/photos/a.4068055161924.08.1073741828.376933805846246/410880335784926/?type=3&theater>

תיקתק. 2015. " איך תעזרו לתלמידים מכל הארץ, בלי לצאת מהבית?", מתוך הבלוג "הגיע זמן
חינוך". נמצא באתר אינטרנט ב-12.6.2016. <http://www.edunow.org.il/edunow-media-story-95181>

תיקתק. 2016. *אודות תיקתק*. נמצא באתר אינטרנט ב-12.6.2016. <https://tiktek.com/il/heb-.index.htm#/TKTKJgJzBmJyCFNmR97gHzQ>

תיקתק. 2016. *מדריך למשתמש*. נמצא באתר אינטרנט ב-12.6.2016. <https://tiktek.com/il/help.htm>